

יחסי משנה - ברייתא בעיני האמוראים

הרב אהרון אנגלמן

סוגיות התלמוד כתובות בדרך כלל בסגנון של שאלה ותשובה. בהרבה מן המקרים הקושי המוצג ברור, אך ישנם מקרים שבהם איננו משוכנעים שאכן יש לפנינו קושי של ממש. במקומות אלו אנו מסבירים שסגנון ה"שאלה - תשובה" מצביע על מגמה מסוימת. אכן, במקומות רבים מבארים הראשונים בדרך זו, את שאלת הגמרא¹.

במילים אחרות כאשר הגמרא חושבת שצריך להוסיף דבר מה לעניין הנלמד, פותחת היא בשאלה מלאכותית (שאלה רטורית) לפני הבאת התוספת. אבל לפנינו דוגמא, שבה לא רק השאלה נראית תמוהה אלא שיש מקום לשאול גם על הביאור הנוסף במשנה. שכן נראה שהביאור דוחק את דברי המשנה ללא צורך. כאן יש מקום להקשות: אם השאלה אינה שאלה והתשובה אינה תשובה - מה צורך בכל זה?

במשנה במכות² נאמרו שתי הוראות, בעניין נידון למוות שברח מבית הדין לאחר שנגמר דינו, ועתה הוא שוב לפני בית הדין:

מי שנגמר דינו וברח, ובא לפני אותו בית דין - אין סותרין את דינו.

כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו בבית דין של פלוני, ופלוני ופלוני עדיו - הרי זה יהרג.

¹ למשל: תוספות ר"י שבת דף נ"ז עמוד א'. "טבילה מאן דכר שמיה... פירוש דרך התלמוד הוא כך כשרוצה לבאר מבאר דרך קושיא ותירוץ".
חידושי הרשב"א שבת דף ה' עמוד ב'. הא דאמרין בשלמא בן עזאי קסבר מהלך כעומד דמי. קשיא לי... אלא אורחא דתלמודא לברר דבריו דרך קושיא ותירוץ.
חידושי הרשב"א כתובות דף פ"ד עמוד א'. ורבי עקיבא מאי אריא... נראה לי דלאו קושיא עיקרית היא אלא פירושא בעלמא ושיטת התלמוד הוא כך לברר דבריו לפעמים בדרך קושיא ותירוץ והוא מדרכי התלמוד.

חידושי הריטב"א ראש השנה דף ז' עמוד ב': ואם תאמר בהא דאקשינן לעיל והרי יובלות דלא חיילי מאורתא... ומורי אמר לי דהאי קושיא דיובלות וההיא דרגלים לאו קושיא ממש נינהו אלא ביאורין בעלמא הוא דעביד תלמודא בדרך קושיא ותירוץ.
² מכות דף ז' עמוד א'.

רש"י:

לפני אותו בית דין – שנתחייב בו. אין סותרין – לחזור ולישא וליתן
אולי יזכה.

- הדין הראשון מלמד שהבורח מבית הדין, לאחר גמר הדין וחזר לאותו בית דין, הדין מתקיים ולא חוזרים להפך בזכותו.
  - הדין השני מלמד שבכל מקום בו תנתן עדות לכך שנגמר דינו של אדם מסוים לא יהפכו בזכותו.
- הגמרא טוענת שהמשמעות הנובעת מדיוק בדין הראשון סותרת את המשמעות הנובעת מדיוק בדין השני.

לפני אותו בית דין הוא דאין סותרין, הא לפני בית דין אחר סותרין,
הא תני סיפא, כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידין אנו את איש
פלוגי שנגמר דינו בבית דין פלוגי, ופלוגי ופלוגי עדיו – הרי זה נהרגו

תשובת הגמרא היא:

אמר אביי, לא קשיא: כאן בארץ ישראל, כאן בחוצה לארץ;

דתניא, רבי יהודה בן דוסתאי אומר משום רבי שמעון בן שטח: ברח
מארץ לחוצה לארץ – אין סותרין את דינו, מחוצה לארץ לארץ –
סותרין את דינו, מפני זכותה של ארץ ישראל.

רש"י:

מפני זכותה של ארץ ישראל – אולי תועיל למצוא לו פתח של
זכות.

- לפי תשובת הגמרא יש שלשה דינים במקרה של רוצח³ שברח לאחר שנגמר דינו להריגה, וכעת מעידים עליו בפני בית דין. נציג כאן את המקרים.
- א. העיקרון הוא; הרוצח מוצא להורג בבית הדין השני - ללא דיון נוסף.
  - ב. מקרה יוצא דופן; ברח מחוץ לארץ, סותרים את דינו (מעיינים מחדש בדינו).
  - ג. פרט חריג של יוצא הדופן; ברח מחוץ לארץ - לארץ, ובית הדין בארץ ישראל הוא אותו בית דין שדן אותו בחוץ לארץ, נהרג מיד ללא דיון נוסף.
- סדר ברור זה של הבנת הדין העקרוני ושל סדר הדברים החורגים בא לידי ביטוי בצורה ברורה בדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין⁴.

³ דין משנתינו הוא דוקא ברוצח שנתחייב מיתה ולא בשאר חייבי מיתות בית דין, כך מבואר בסנהדרין דף מ"ה עמוד ב' ולקמן בדברי הרמב"ם.

בהלכה ז' נכתב הדין העקרוני:

מי שנגמר דינו וברח ובא לבית דין אחר אין סותרין את דינו, אלא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידין אנו את איש פלוני שנגמר דינו בבית דין פלוני, ופלוני ופלוני עדיו הרי זה יהרג, במה דברים אמורים ברוצח אבל שאר חייבי מיתות עד שיבואו עדיו הראשונים ויעידו שנגמר דינו ויהרגוהו בידם, והוא שיעידו בבית דין של עשרים ושלשה.

בהלכה ח' מובא המקרה יוצא הדופן והחריג בדין יוצא הדופן:

מי שנגמר דינו בבית דין שהיה בחוצה לארץ וברח לבית דין שבארץ ישראל סותרין את דינו על כל פנים ואם היו אותן בית דין עצמן שנגמר דינו בפניהם אין סותרין את דינו אף על פי שגמרוהו בחוצה לארץ והם עתה בארץ ישראל.

במשנתנו, לעומת זאת, סדר הדברים נראה משונה ובלתי ברור. שכן לפי תרוץ הגמרא, המשנה שלנו פותחת בביאור המקרה השלישי - שאנו קראנו לו 'החריג של יוצא הדופן' - והוא דין המשנה: מי שנגמר דינו וברח, ובא לפני אותו בית דין - אין סותרין את דינו. (דהיינו בורח מחוץ לארץ לארץ אלא שבא לפני אותו בית דין).

אחר כך מביאה המשנה את הדין העקרוני שבו, היה מן הראוי לפתוח:

כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו בבית דין של פלוני, ופלוני ופלוני עדיו - הרי זה יהרג...

הסבר קשה זה של המשנה על ידי בעלי הגמרא, בא רק כדי לתרץ את שאלת הגמרא. אך יש לבדוק האם השאלה עצמה משכנעת!?

נעיין כעת בשאלת הגמרא. שאלת הגמרא נובעת מהבנה ששני דינים נפרדים כתובים במשנה. כתוצאה מהבנה זו ניתן לדייק ולמצוא סתירה בין הדין הראשון לדין השני⁵. אך נראה שלא קשה להבין את דברי המשנה כפשוטם, בדרך הבאה:

משנתנו רוצה ללמד רק דין אחד והוא; רוצח שברח ונתפס - נהרג מיד ללא משפט נוסף. האפשרות לבצע דין זה ללא הליך נוסף, אינה נתונה אלא בפני

⁴ פרק י"ג.
⁵ ציטוט דברי הגמרא הובא לעיל.

אותו בית דין, שהרי בית דין זה אינו זקוק לעדות על הרוצח, על פי הכלל של 'לא תהא שמיעה גדולה מראיה'⁶.

הדין השני של משנתנו הוא פועל יוצא מהדין הראשון, לאמור; גם בית דין אחר יכול להרוג את הרוצח שברח ללא משפט חוזר - אלא שבמקרה זה נזקקים לעדים שיעידו שכבר נגמר דינו לפני כן. כך מובן המשך לשון המשנה (הדין השני):

כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו בבית דין של פלוני, ופלוני ופלוני עדיו – הרי זה יהרג.

עתה משהסברנו את המשנה בדרך זו, אנו רואים ששאלת הגמרא אינה שאלה מוכרחת ותשובת הגמרא מעמידה את המשנה בהסבר דחוק. עלינו לברר; מדוע נצרכה הגמרא להסבר דחוק זה?⁷

נראה שבסוגיה זו ברור היה לבעלי הגמרא, שהמשנה היא המשך לברייתא המובאת בסוגיה⁸. כיוון שהברייתא מביאה את דבריו של ר' שמעון בן שטח שהוא תנא קדום מתקופת הזוגות⁹, ברור לבעלי הגמרא שמשנתנו מכירה ומתחשבת בדין הקדום, המבדיל בין בורח רגיל לבורח מחוץ לארץ לארץ¹⁰.

לאור הבנה זו, מסודרים הדינים לפנינו בצורה הגיונית. הכללים הראשונים של הדין שאנו קראנו להם: "א. העיקרון הכללי... ב. מקרה יוצא דופן... " ידועים כבר מהברייתא הקדומה (אף שם הם כתובים בסדר הגיוני זה). חידושה של משנתנו אינו אלא להוסיף את המקרה השלישי שבו פותחת המשנה, שאנו קראנו לו: "ג. פרט חריג של יוצא הדופן". אך כיון שלא נכתבו דברי הברייתא במפורש במשנה - ואולי לא יזכרו הלומדים את דין הברייתא הקדומה - חזרה

⁶ ראש השנה דף כ"ה עמוד ב' שם מובן שדיינים אינם זקוקים לעדים כאשר הם בעצמם ראו את המקרה.
⁷ ניתן לטעון שהסבר זה למשנה לוקה בחסר. שהרי דין 'לא תהא שמיעה גדולה מראיה' כבר ידוע, לכן אין צורך לשתי הבבות במשנתנו. זו דרך למדנית/שיבתית להסבר שאלת הגמרא.
אחרים אולי יתרצו; שרצו חכמי הגמרא לסמוך דינים שהיו חשובים הלכה למעשה לבעלי הגמרא, לדברי המשנה. אלא שיש לזכור שבתקופת האמוראים כבר לא דנו דיני נפשות.
⁸ "רבי יהודה בן דוסתאי אומר משום רבי שמעון בן שטח: ברח מארץ לחוצה לארץ - אין סותרין את דינו, מחוצה לארץ לארץ - סותרין את דינו, מפני זכותה של ארץ ישראל".
⁹ דור שלישי של הזוגות במסכת אבות פרק א' משנה ח', ובסדר מניין דורות התנאים (כולל דור שמעון הצדיק) נמנה כבן דור חמישי, הקדמת הרמב"ם למשנה דיבור המתחיל הפרק הרביעי "..."הדור החמישי, חוני המעגל, ואליהו עיני בני הקף, ויהודה בן טבאי, ושמעון בן שטח".
¹⁰ יש להעיר שאילפא מעיד על עצמו "אי איכא דשאל לי במתניתא דרבי חייה ורבי אושעיא ולא פשטינא ליה ממתניתין" (תענית דף כ"א עמוד א'), אבל אין דרך השי"ס למצוא את כל דברי הברייתא רמוזים בדברי המשנה.

המשנה, בדין השני, לציין את העיקרון הכללי הידוע כבר מדברי הברייתא, שהוא הדין הראשון בברייתא¹¹.

לסיכום: מטרת הגמרא היא שנצרף את דברי הברייתא למשנה ונלמד את דברי התנאים כך:

הברייתא:

רבי יהודה בן דוסתאי אומר משום רבי שמעון בן שטח:
דין א' – ברח מארץ לחוצה לארץ – אין סותרין את דינו,
דין ב' – מחוצה לארץ לארץ – סותרין את דינו, מפני זכותה של
ארץ ישראל.

המשנה:

דין ג' – מי שנגמר דינו וברח, ובא לפני אותו בית דין – אין סותרין
את דינו.
(אף על פי שבא מחוץ לארץ לארץ ישראל.)

אך כיון שאין הברייתא מונחת לפני כל הלומדים, חוזרת המשנה על העיקרון הכללי, שהוא הדין הראשון בברייתא:

כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו
בבית דין של פלוני, ופלוני ופלוני עדיו – הרי זה יהרג.

---

¹¹ יש לצרף לכאן את הערת "גבורות אר"י" להמשך דברי המשנה: "סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ". וזו לשונו: "סנהדרין נוהגת בארץ ובחו"ל. קשיא לן מאי ענין בבא זו במכילתין? במסכת סנהדרין הוה ליה למיתני גבי שאר דיני דיינים. ונראה לי דתני לה הכא משום דבגמרא רמי רישא וסיפא דלפני בבא זו, מי שנגמר דינו ויכל מקום שיעמדו שנים ומשני יכאן בארץ ישראל כאן בחוצה לארץ משום הכי תני להא אבתרה דנוהגת בארץ ובחוצה לארץ לגלויי ארישא וסיפא שלפניה [חדא] מיירי בארץ ישראל וחדא בחוץ לארץ: "לפי הסברנו, לא בגלל הסתירה שבין הרישא לסיפא נכתב הרמז "סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ" בהמשך, אלא על מנת לרמזו לברייתא הקדומה שעל דבריה הוסיפה המשנה ענין נוסף.